

Писаренко Л. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

Плукчи Л. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

Федорова І. В.

Одеський державний аграрний університет

ВОЛОНТЕРСТВО: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДРУКОВАНИХ ЗМІ)

У статті досліджуються поняття «волонтер», «волонтерський рух», «волонтерська діяльність», «волонтерство» та визначено види «волонтерської діяльності» (організаційна, формальна та неформальна, державна, соціальна, проєктна, медіаволонтерство). З'ясовано, що «волонтер – це доброволець на військовій службі або у сфері соціальної, гуманітарної, екологічної допомоги; добровільна участь іноземних громадян у війні на боці жертв агресії»; «ключовою характеристикою волонтерства і важливою частиною соціальної поведінки людини є добровільна діяльність»; «волонтерський рух – це добровільна робота, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства»; «волонтерська діяльність визначається як діяльність, під час якої людина витрачає свій вільний час, енергію, навички та знання для користі іншої особи чи групи». Виявлено тенденції поширення інформації в матеріалах видання «День» щодо волонтерської діяльності; визначено специфіку подання матеріалів про волонтерську діяльність, волонтерів, волонтерський рух.

Тема волонтерства у виданні «День» згадувалася в матеріалах разово, поверхово та глибоко. Більшість становлять матеріали, які містять у собі тільки разове згадування теми волонтерського руху.

У цьому виданні часто використовуються такі жанри, як репортаж, інтерв'ю, стаття, розширена замітка. Тема волонтерства, волонтерського руху, волонтерської діяльності, волонтерів згадується в певних позиціях – це антитерористичні операції та ООС; подальша доля переселенців; політична тема; безплатна медична і психологічна допомога; культурні заходи; випадки шахрайства серед волонтерів. Аналіз матеріалів щодо питання волонтерства дав змогу виділити певні особливості функціонування в ньому жанрів публіцистики, саме таких як інформаційні та аналітичні.

Ключові слова: волонтер, волонтерська діяльність, волонтерство, волонтерський рух, цінності.

Постановка проблеми. Кожна країна за час своєї історії переживає певні події, у ній народжуються особистості, які сприяють розвитку та ствердженню моральних цінностей, до яких варто віднести благодійність, милосердя, меценатство та волонтерство. У незалежній Україні постійно тривають пошуки тих факторів, які консолідують суспільство, соціум, державу. Тож визначальним фактором консолідації нації стає демократія, громадянське суспільство, громадські об'єднання, а також волонтерство. І саме волонтерство є однією з основ громадянського суспільства.

Формування громадської думки має неабияке значення для суспільства. В умовах глобалізації

найбільшою мірою громадська думка формується журналістикою. І, відповідно, на сприйняття діяльності волонтерів громадськістю суттєво впливають інформаційні ресурси й те, який образ волонтера створюється ними – позитивний, негативний або нейтральний.

Для нас є цікавим дослідження специфіки волонтерської діяльності, дотримання журналістами стандартів під час висвітлення цієї проблематики та міри неупередженого ставлення до теми в матеріалах друкованих ЗМІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах зарубіжних авторів, зокрема Д. Сміта та Е. А. Пауела (США), висвітлено багаторічний

досвід волонтерства та волонтерську діяльність як феномен.

Ми проаналізували роботи вчених, які зверталися до вивчення проблем волонтерського руху в нашій країні (А. Аніщенко, О. Беспалько, К. Беспалова, Р. Вайнола, Н. Заверіко, І. Зверева, Р. Ілейжер, Є. Ільїн, А. Капська, Н. Комарова, Г. Крапівіна, Ю. Кривенко, Г. Лактіонова, Л. Логачова, Т. Лях, В. Петрович, С. Савченко, Ю. Семенова, С. Харченко, М. Чухрай, О. Шумакова та інші).

У роботах таких авторів, як Ю. Біловол, А. Близюк, І. Гаврилюк, О. Гарматій, О. Голік, В. Лизанчук, О. Мишкіна, Л. Солодка, А. Івашук, С. Шебеліст, Т. Шлемкевич, аналізуються теоретичні та прикладні аспекти жанрів у масмедіа під час висвітлення волонтерської діяльності.

Постановка завдання. Ми поставили собі за мету проаналізувати публікації щодо волонтерської діяльності, волонтерського руху, волонтерства у друкованих ЗМІ.

А відповідно, визначили такі **завдання**:

- проаналізувати позиції авторів щодо поняття «волонтер», «волонтерство», «волонтерський рух», «волонтерська діяльність» та окреслити види «волонтерської діяльності»;

- виявити тенденції поширення інформації в матеріалах друкованих ЗМІ щодо волонтерської діяльності;

- визначити специфіку подання матеріалів про волонтерську діяльність і волонтерів у друкованих ЗМІ.

Виклад основного матеріалу. Поняття «волонтер» походить від латинського voluntaries – доброволець. У «Тлумачному словнику української мови» «волонтер – це доброволець на військовій службі або у сфері соціальної, гуманітарної, екологічної допомоги; добровільна участь іноземних громадян у війні на боці жертв агресії» [10, с. 635].

З. Бондаренко дає визначення волонтера як добровольця, громадянина, що бере участь у розв'язанні соціально значущих проблем у формі безоплатної праці [3, с. 37].

Тож ключовою характеристикою волонтерства та важливою частиною соціальної поведінки людини є добровільна діяльність, що вимагає відданості своїй справі й бажання бути корисним.

Як стверджує О. Бардін, волонтерство є однією з форм благодійності та однією з підвалин громадянського суспільства [2, с. 119].

В Україні є давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. А. Огорчак зазначала, що «українці завжди опікувалися старими та немічними, вдовами, сиротами.

Сильний допомагав слабшому. Великі справи робили разом. Чуйність, ніжність у взаєминах між людьми викликали захоплення у мандрівників, які приходили до нас із далеких країн» [8, с. 11].

Оскільки волонтерство є надзвичайно динамічною сферою діяльності, то науковці класифікують групи волонтерів за певними ознаками. Т. Лях класифікує волонтерство як формальне та неформальне, державне, соціальне та проєктне [6, с. 56].

І. Авуєва вважає, що державне волонтерство передбачає роботу в секторах управління та адміністрування, а також роботу керівництва. Волонтери з питань управління працюють у чітко визначених ролях [1, с. 156]. Соціальне волонтерство подібне до неформального, проте в цьому виді волонтери намагаються досягти реальних змін на користь суспільства [1, с. 157–158].

Проєктне або організаційне волонтерство – це один із найпоширеніших і найпопулярніших видів волонтерства. Найчастіше це може бути організація заходів для охочих, адже зазвичай вхід на них вільний. Це може бути олімпіада, день міста, великий концерт або фестиваль [1, с. 158].

Новим видом волонтерства, яке виникло завдяки технологічному розвитку, є медіаволонтерство. Сьогодні, коли майже вся інформація надходить через Інтернет і поширюється завдяки соціальним мережам, дуже важливо, щоб були люди, які висвітлюють усю діяльність волонтерів. Це фотографи, журналісти, які в Інтернеті висвітлюють усе, що роблять волонтерські організації, і так інформують населення та сприяють залученню нових волонтерів [1, с. 158].

Волонтерська діяльність набуває масового поширення, тому виникає потреба у волонтерському рухові, здатному активно впливати на певні сектори життєдіяльності суспільства.

На думку І. Зверєвої, волонтерський рух – це добродійна робота, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом [7, с. 137].

Міжнародною експертною групою з питань волонтерства та соціального розвитку в 1999 році було визначено три характерні особливості волонтерської діяльності: 1) діяльність має бути неприбутковою; 2) діяльність повинна бути добровільною, згідно з особистою волею індивідуума; 3) діяльність повинна бути корисною комунітетом, не тільки волонтеру або суспільству загалом [4, с. 115].

2014 рік став знаковим роком у розвитку волонтерства в Україні. У Законі України «Про волонтерську діяльність» зазначено, що «волонтерська діяльність в Україні здійснюється за такими напрямками: надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації; здійснення догляду хворих, інвалідів, самотніх, людей похилого віку та інших осіб, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, унаслідок соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям; надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством [9].

Зі свого боку, у «Словнику української мови» «волонтерська діяльність визначається як діяльність, під час якої людина витрачає свій вільний час, енергію, навички та знання для користі іншої особи чи групи» [10, с. 635].

Оскільки вище ми зазначали, що волонтерство є однією з основ громадянського суспільства, то погоджуємося з думкою Ю. Кривенко, що й волонтерська діяльність є основою побудови та розвитку громадянського суспільства, оскільки вона втілює в собі найшляхетніші прагнення людства: прагнення миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей [5, с. 41].

У межах дослідження було проведено моніторинг матеріалів щодо особливостей висвітлення теми волонтерського руху, волонтерства, волонтерської діяльності у виданні «День». У результаті аналізу матеріалів за 2014–2020 роки виявлено, що в цей період раз на тиждень публікували матеріали щодо волонтерської діяльності в Україні.

На сторінках видання «День» зазначається, що волонтерська робота, зокрема участь у волонтер-

ській діяльності людей, які самі потребують допомоги (самотні пенсіонери, люди з особливими потребами, малозабезпечені, люди з алкогольною та наркотичною залежністю в минулому тощо), зарекомендувала себе як діяльність, що допомагає їм змінити своє життя на краще.

Також волонтерство дає змогу людині *знайти себе та привнести у своє життя ті цінності та звички, завдяки яким вона матиме здорове, продуктивне й насичене життя* (День. 2015. № 242 (14 грудня). С. 5).

У виданні містяться матеріали, у яких розкрито сучасні позиції волонтерства в системі взаємовідносин держави й суспільства.

Зокрема, у матеріалах видання «День» героїнями є жінки-волонтерки. Для багатьох жінок України волонтерська діяльність відкрила нові можливості для самореалізації, кар'єрного зростання, самоусвідомлення себе та своєї ролі в соціальному просторі. Саме про таку жінку йдеться в матеріалі Лариси Громадської «*Студентка, викладач і волонтер*» (День. 2014. № 183 (31 жовтня). С. 2–3).

У виданні часто використовується жанр репортаж. Крім репортажу, у висвітленні специфіки волонтерської діяльності в матеріалах видання використовуються такі жанри, як інтерв'ю, стаття, розширена замітка. За результатами досліджень інтерв'ю з провідними волонтерами країни, які розміщені в масмедійному просторі України, було виявлено основні мотиви участі у волонтерській діяльності. Ними є такі: реалізація соціально відповідальних громадських ініціатив, спрямованих на розв'язання нагальних соціальних та інших проблем власними силами, силами громади; виконання особистого обов'язку перед собою і перед суспільством за принципом: «*Якщо не я, то хто?*»; бажання громадянина добровільно і безоплатно надати допомогу тим, хто її потребує, реалізувати свої моральні та релігійні принципи, відчувати себе потрібним і корисним для інших; самореалізація людини, подальше професійне зростання; отримання морального задоволення від вдячності людей, яким надана допомога; отримання широких можливостей мати доступ і розпоряджатися фінансовими та іншими ресурсами тощо (День. 2019. № 170 (27 вересня). С. 4).

Ще одна тема, пов'язана з образом волонтера, розкрита у вищезгаданому матеріалі – це тема вимушених переселенців зі східних територій України. Тут волонтерська діяльність пов'язана з наданням матеріальної та психологічної допомоги (День. –2019. № 170 (27 вересня). С. 4).

У результаті аналізу загальної кількості матеріалів виділено позиції, у контексті яких згадувалася тема волонтерства, волонтерського руху, волонтерської діяльності, волонтерів, а саме: антитерористичні операції та ООС; подальша доля переселенців; політична тема; безоплатна медична і психологічна допомога; культурні заходи; випадки шахрайства серед волонтерів.

Найбільше уваги в матеріалах приділяється темі волонтерського руху в контексті допомоги воїнам АТО (2014.) та Операції Об'єднаних сил (з 2018р.). У цих матеріалах постають питання матеріальної допомоги (збір необхідних речей і продуктів); психологічної допомоги (тренінги та психологічна робота з постраждалими, особливо дітьми); волонтерської діяльності (допомога в пікетах та акціях протесту, приготування їжі та надання медичної допомоги, транспортування тіл загиблих із територій військових дій до родичів).

Наприклад, О. Шуткевич у статті «Його величність волонтер. Володимир Цвілодуб у свої майже 80 років пошив 2000 похідних солдатських шаф» розповідає про Володимира Цвілодуба, якого називають «Його величність волонтер» (*День*. 2020. № 80 (14 квітня). С. 2–3).

Майже всі матеріали з теми, яка стосується антитерористичної операції та ООС, містять слово «волонтер», найчастіше до волонтерів звертаються вже як до експертів із допомоги воїнам і постраждалим.

Отже, імідж волонтера – це образ, який спеціально формується для різних соціальних груп. Він виникає не спонтанно, а завдяки цілеспрямованим зусиллям як самого волонтера, так і зусиллям ЗМІ.

Показовим є те, що в ЗМІ образ волонтера як національного героя сприймається на рівні з бійцями АТО та ООС (*День*. 2015. № 99 (19 травня). С. 5).

У матеріалі О. Голинської «Співак – волонтер і патріот» можна помітити тенденцію щодо протиставлення роботи волонтера та державної діяльності (*День*. 2017. № 38 (7 лютого). С. 3).

Наступний матеріал стосується найбільш суперечливої теми щодо висвітлення волонтерського руху – теми шахрайства серед волонтерів та явища псевдоволонтерства. Незважаючи на загальне негативне наповнення матеріалу, ставлення до явища волонтерства є стримано нейтральним. Волонтери мали нагоду прокоментувати явище псевдоволонтерства та виступили в ролі спікерів. Але водночас у матеріалі зазначено, що «чесні» волонтери можуть перейти в розряд «нечесних» (*День*. 2015. № 242 (14 грудня). С. 5).

Ще один контекст згадування волонтерської діяльності – це політика. Саме тут тема волонтерства висвітлюється через діяльність публічних осіб, політиків. У матеріалі «Слово “волонтер” набуло нового значення у боротьбі України проти агресії РФ, – Порошенко» увага акцентується на тому, що в цьому ж матеріалі є апелювання до думок волонтерів: «За словами П. Порошенка, *Революція гідності, боротьба проти російської агресії надали нового значення слову «волонтер»* (*День*. 2015. № 235 (5 грудня). С. 2).

Тема волонтерства в матеріалах на політичні теми постає переважно в контексті процесу виборів. Звертаючись до теми волонтерства, політики намагаються показати свою причетність до добровільної діяльності, і така діяльність є засобом самопіару.

Отже, аналіз характеру згадувань теми волонтерства у виданні «День» дає нам змогу розподілити позиції так: разове згадування в матеріалах; поверхове висвітлення теми; глибоке висвітлення теми. У більшості матеріалів газети «День» тему волонтерства висвітлено нейтрально, неупереджено.

Висновки і пропозиції. Оскільки ЗМІ впливають на формування громадської думки, важливим було дослідити, чи впливають матеріали, які подаються через медіа, на формування образу волонтера. Отже, аналіз матеріалів видання «День» дав змогу виділити такі особливості функціонування жанрів у виданні: інформаційні та аналітичні, наявна тенденція до зменшення обсягів текстових матеріалів та збагачення їх візуальними елементами; широка тематика матеріалів, що публікуються.

Аналіз видання «День» показав, що матеріалів щодо волонтерської діяльності було багато, у 2014–2015 роках їх було набагато більше, ніж нині. Негативно забарвлених матеріалів виявлено не було, інформація подавалась у позитивному тоні, діяльність волонтерських організацій подавали як гордість країни, заохочували всіх долучатися до волонтерської роботи.

Темою, у межах якої найчастіше було згадано явище волонтерського руху, є тема антитерористичної операції (АТО) (2014.) та Операції Об'єднаних сил (з 2018 р.). До волонтерів звертаються вже як до експертів у справах допомоги воїнам і постраждалим. Показовим є те, що у виданні «День» образ волонтера постає як образ національного героя, нарівні з бійцями АТО (2014.) та Операції Об'єднаних сил (з 2018 р.).

Надалі маємо на меті поглиблено вивчити концепти «соціальне волонтерство» та «медіа-волонтерство».

Список літератури:

1. Авуєва І. Соціальний портрет членів соціальних рухів, громадських організацій та політичних партій. *Українське суспільство*. 2003. Соціологічний моніторинг / за ред. д.е.н. В. Ворони, д.с.н. М. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2003. С. 156–158.
2. Бардін О. Волонтери. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 119 с.
3. Бондаренко З. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2008. 247 с.
4. Кононова Т. Очерки истории благотворительности : учеб. пособ. [для студ. высш. учеб. заведений]. Москва : Изд-ско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2005. 340 с.
5. Кривенко Ю. Волонтерська діяльність: поняття та ознаки. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 41–44.
6. Лях Т. Підходи до класифікації волонтерських груп. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика (науково-методичний журнал)*. 2010. № 3. С. 56–59.
7. Мінєнко Г., Ігнатуша А. Волонтерський рух: становлення та розвиток. *Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Лисичанськ, 27 лютого 2017 р. Лисичанськ : ВП «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка». Лисичанськ : ФОП Чернов О. Г. 2017. С. 133–137.
8. Огорчак А. Роль школи волонтерів у становленні особистості майбутнього соціального працівника. *Збірник наукових праць ТПУ*. 2006. С. 11–19.
9. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
10. Словник української мови : в 11 т. / [АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні]; редкол.: І. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1: А-В / ред. тому: П. Горещкий [та ін.]. 1970. XXVII, 799 с.

Pysarenko L. M., Plukchi L. V., Fedorova I. V. VOLUNTEERING: TODAY'S CHALLENGES (ACCORDING TO THE PRINT MEDIA)

The article examines the concepts of “volunteer”, “volunteer movement”, “volunteering”, “volunteer works” and identifies the types of “volunteering” (organizational, formal and informal, governmental, social, project, media volunteering). It was found that “a volunteer is a person in the military service or in the area of social, humanitarian, environmental assistance. Voluntary participation of foreign citizens in the war on the side of the victims of aggression”; “A key characteristic of volunteering and an important part of human social behavior is a voluntary activity”; “Volunteer movement is a charitable work performed by individuals on a non-profit basis, without wages, without promotion, for the welfare and prosperity of communities and society”; “Volunteering is defined as an activity in which a person spends their free time, energy, skills and knowledge for the benefit of another person or group”. Trends in the information dissemination in the materials of the newspaper “Day” on volunteering were determined; the specifics of submission of materials about volunteer activity, volunteers, volunteer movement were also determined.

The topic of volunteering in the publication “Day” was mentioned in the materials once; superficially; deeply. Most of them are materials that contain only one mention of the topic of the volunteer movement. This publication often uses such genres as interview reporting, article, extended note. The topic of volunteering, volunteer movement, volunteer activity, volunteers, is mentioned in certain positions - it is anti-terrorist operations and environmental protection; further fate of migrants; political theme; free medical and psychological care; cultural events; cases of fraud among volunteers. The analysis of the issue of volunteering made it possible to identify certain features of the functioning of the genres of journalism, such as informational and analytical.

Key words: *volunteer, volunteer activity, volunteering, volunteer movement, values.*